

Németh István Péter

A SZIGETLAKÓ ELSÜLLYEDT KATEDRÁLISA

„Nos, szárazon én: óceáni rabja
s tán annak is - itt -. bizz a messzeségben.
Itt én, ősz fűrttel, elhányt, rozsdamarta
töredékével annak, - miért is éltem!”
(**Illyés Gyula**)

Kicsoda is a Szigetlakó? Rögvest Robinsonra gondolkodok, akinek ahhoz hogy élni tudjon, életben maradjon, föl kellett találnia magát segítség nélkül az elemek között. Illyés Gyula - s többek még, a szellemiek, akik nem egyszer a hajótöröttek szigetnyi terénél aligha kaptak többet a létezésről - robinsoni szemmel mérték föl esélyeiket, mozgósították leleményük minden ötletét, hogy meg ne adják magukat sem a mindennapi létharcban, sem ama végsőben, amit már a mulandóság ellen vívtak. Mégpedig gyönyörűen. Ha seregszemlét tartanánk, azt látnánk, hogy mennyi tehetséges, a legerősebb férfi költőtársakhoz méltó nő bírta és bírja ezt a lehetetlen szép próbát, mit pusztá verssel kell állni. A XX. század fényes csillagai maradnak: Czóbel Minka, Karay Ilona, Nemes Nagy Ágnes, Pinczési Judit, Szécsi Margit (utóbbi a kötet egyik versének címszereplője is). S milyen jó, hogy Károlyi Amy, Takács Zsuzsa, Kiss Anna, Beney Zsuzsa, Kiss Irén, Gutai Magda, Gergely Ágnes, Rakovszky Zsuzsa, Mezey Katalin, Kemenczky Judit, Tóth Éva, Petróczi Éva, Szabó T. Anna, Imre Flóra, Kálnay Adél, Karafiáth Orsolya is teszi a dolgát napra nap! S Makay Ida!, aki 1933-ban született Pécsen. Galambosi Lászlóval és Bertók Lászlóval indult együtt. Nemzedékének sora megritkult már, ám a költőnő most írja a legtisztább hangú őszikéit. Túlzás az Arany János-i szó az újabb kötet ciklusaira? Talán: nem. Illyés Gyula is nemet jelezne: „Öregkori versek” - Arany kései, / Babits hatvan alatt írt keservei! / Hullnak a lombok! Ha így hullanak: / sugarat lövell a tar gally közt a Nap. / Köszönt az ősznek, mely ránk úgy köszönt: / rombolása résén is - meleget önt. / „Öregkori versek”, - milyen fiatal- / hitű, ha „időben” bucsuzik a dal!”

A dja isten, hogy nagyon hosszúra nyúljon ez a mives és őszinte összegzés, az emberi kor végső határáig, hiszen Makay Ida fegyelmezett artikulációja kevesebbet nem is érdemel ennyi gazdagság láttán.

A fölnevelő pannon tájat földrajzi nevek szerint ne is keressük könyve oldalain. Zamatát mindvégig ott érezzük, ám elsüllyedt kontinenssé lett a költeményekben. (Kormos István létélménye volt hasonló alámerülés-érzetű a hetvenes években!) Sziget és sziget, elmerült, déltengeri szigetek több alkalommal, lejtős partok, forró homok, atlantisi éj meg csönd és megint csak Atlantisz, s két ízben is a Titanic hajó motívuma bukkan föl, hogy visszamerülhessen a hullámsírba Makay Ida benső tájában.

Ha valami naptárlapnyi kapaszkodó után néznénk, hogy mikor születnek a szigeten versnaplót vezető költőnő oldalai, még az évszázad felől is elbizonytalanodhatunk. (A versek hangja természetesen ezredvégi líránkét követi, már amelyben az édes-terhes Nyugat-örökség megőrzendő, átmentendő érték a jövőnek!) Nincs idő. Illetve fölfüggesztett, kitágított versidő létezik csak, akár Proustnál és Krúdyánál. Makay Ida csak évszakokról szól. Nyár van nála és ősz, és tél. Nyári napéjegyenlőség vagy éppen éjszaka. A kötet inicialitása hangsúllyal figyelmeztet erre a hamletien kiközöklött állapotra, akár Ingmar Bergman híres filmjének nyitó képsora: *A nap vége* című alkotásra gondolok. Mindkét műben a pusztá számlap, a mutatóitól megfosztott óra árvasága és az időtlenséget megtapasztaló ember riadtsága és csak lassún kiküzdött vigasza található. Huszárik Szindbád-filmje is hasonlóan indul. A toronyóra sosemvolt-időt mutat. Makay Ida pedig így ír:

*Törött rugójú óra. Nézem, forgatom
hajnal óta. Mint gerinctört állat.
Már nem mozdul benne az Idő.
Nem töri meg a halotti csöndet.
Nem mozdul. Áll, végperce óta.
Így lesz már az örökléten át.
Szemétre kerül majd. Meddig őrzi
meg a véletlen? Rekvizituma a
múltak...*

(**Csőnd, csillag!**)

Nem véletlenül emlegetek a filmirodalomból e versekhez közeli megoldásokat, mivel Makay Ida egyik költői erénye az a fajta képalkotás, képi látásmód, amit nem csupán Nyugatos mestereiig, de Kosztolányi példaképeig: Rilkéig - mint XX. századi szabadalmaztatóig - vissza lehet vezetni. Makay Ida képeiben olyan archetípusokat, jelképeket újít meg, amelyekről az úgynevezett modem kor le is mondott már. (Rilke óta.) Makay Ida rózsái, lepkei, a versbéli tájakat vagy tárgyakat körülvevő arany színei a legbeszédesebbek.

Tartsunk csak egy „rózsa-számlát” e hauptmotív darabjain! -: A költőnő rózsabokrai mellett az élettelen *rózsabogár hever, A régi kertben* „Hányszor volt tündöklő ezüst, / hogy holt rózsáit a dér megeszte?” aztán „Dér fölött lobbant, késő rózsa, / gyönyörű, novemberi hajnal”, majd egészen téli képbe átérve: „Égő kardvirág, vérvő rózsa közt / feslik a tél. Nagy jégvirágcsokor”, és már-már hőlderlini bánnal ábrázolva: „Az emlék süppedt földjén / a vadrózsák még nyílanak” (*Látod-e?*), s végül csak látomásban lesznek jelen, nem konkrétságukban: „kigyúlnak, piros szerelem, / föllobognak sorra a rózsák”. A rózsának - látnivaló - a mulandóság fele tartó stációival találkozunk, ahogy előre lapozzuk Makay Ida

könyvét. A kötet záró versei között pedig egyenesen a passiót végigszenvedett Krisztussal azonosítható, de még a harmadnap előtti állapotában reszket ama tövises [tűskés - krisztusi attribútum!] növény:

*A rózsabokor csontágairól
felhussan a verébsereg.
Megremeg a tetszhalott cserje.
Akár földrengés rázza meg.*

[Akár a föltámadás, mivel a következő sorokban azt látjuk, hogy a rózsza és a corpus egy és ugyanaz! - NIP.]

*Remeg, mint test a szerelemben.
Mikor a hús oltárrá változott.
És fényes, néma nyugalom száll rá,
mint hívőre, aki megáldozott.
S megleli, ringatja most a csöndet:
napfényben úszó nyárvizek.
És akik egymással betellek,
a boldogok, e földön üdvözültek.
(Akik egymással betellek)*

Makay Ida Ányos Pál és Rilke után azért ír a titkos értelmű virág hervadásáról, hogy átéreztesse olvasóival is azt az érthetlent, ama babitsi esti kérdés melankóliáját, hogy mivégre minden, ha a létezés legtokéletesebb lényei is enyészet vár: „Egek, múlandó-é tehát ez a szépség?” (Ányos Pál)

Makay Ida ettől a tudástól - Pilinszky szavával „szegény és boldog”. Ha nem lenne csoda mindaz, ami pusztul, nem volna szép, meg sem kéne siratni a veszendőségét, amitől pedig már: szent

*Mi hát a szépség, ha nem
a misztérium.*

[A lepke]

[Vagy ahogy Vasadi Péter Hölderlinje mondja: *Ami a legszebb, az a szent!*]

A lepke - nem is kell föllapoznunk az Ikonológiát - a lélek szimbóluma. Legalább annyiszor fordul elő a kötetben, ahányszor a rózsza.

*A tóparton, a sűrű zöldben megvillant
föltöttem. Eleven zafir: egy azúrkéklaple.
Mint az ég követe.*

{A lepke}

*Aranylepke. Melyik tavaszból?
Honnán száll Napban tündökölve?
Milyen tereken, korokon át?
Hová tűnik sűrűlő ködbe?*

*Milyen koronák visszfénye szárnya?
Ikonok templomi óaranya?
Leng fönn egy lepke. Eleven ékkő.
Tűnik az útvesztő időben.
Elszáll.
Mitosz. A fény. - Az aranykor maga.*

A litánia-dallamú berekesztő vers címe is: **Lepkehimnusz.**

*Nyár élő ékessége, Ti,
hogy víztükörrre szálltok,
cikázó tündérrózsák.
Elröppenő virágok
Arcunk súrolva csókkal,
és már méretlen messze,
emésztő Napkohóba,
s a hús végtelenbe.
Lét hieroglifjei.
A pillanatnak röpte.
A jel. Öröklét-fényes.
Egy szárny fényvillanása.
Aztán örök sötét lesz.*

Van valami Makay Ida pillangóinak himporán, ami szembetűnik a gyermekeknek is. A könnyű szárnyak súlyos anyagból valók. Méghozzá nemesféméből vagy drágakövekből: aranyból és zafírból testesültek meg. Nem kevesebbet jelent szín-szimbolikájuk és metafizikájuk, mint az örök életet. Léttelen darabok, mégis a tartósságot, a megbízhatóságot, az örök hűséget, a maradandóságot jelentik. Ugyanakkor az élő határok között megjelent (élettelen) végtelent. Lét és nemlét, pillanat és örökkévalóság káprázatában vagyunk itt egy tó vizébe hulló lepke sorsát észrevéve is:

*Egészen közel a szeptember:
arany palástban, arany tiarával.
Megáldjon már minden vizet.
Úszom a néma őszi tóban.
Hullt lepkékkel, bronz levelekkel.*

Az ezüst, a bronz, no meg a rozsdá már az Aranykort (vagyis az édenkertet, a paradicsomot) elveszített ember „munkás világának”, tehát mindennapi szenvedéseinek a jelképei. Aki él: fáj, s a múlandóság parancsának van alávetve, kénytelen a felszólításnak engedelmeskedni (*Elsötétült tó, A szerb temetőben*):

S mert az élő fáj, doleo - ergo sum, éppen ezért - Weöres szép szavával csak a múlandó lelhet örömkö-re is. Tudják ezt jól a Makay-versek. Emígy néz a költőnk azokra, akik nem viseltethetnek részvételt az

élőkkel szemben (Babits: *Sunt lacrimae rerum* című versének visszaéneklése is ez a 8 sor!):

*Őket nézd, a tárgyakat,
az örök-néma társakat,
a lapok, élek, a szögek,
a mértan rendje bennük.
Arc, vízió, már kőbe zárt
állandók, változatlanok,
őket nézd, a tárgyakat,
ők nem kiáltanak halált.
(Tárgyak dicséréte)*

A tárgyak így ellenpontjai a rózsáknak, amiknek nincs mértanuk, hanem egyediek, nem mérhetőek szögmérőkkel, mert mind „tisza ellentmondás”, élő s elenyészendő. Tán a legfilozofikusabb verse a költőnőnek éppen az, melyben az elpusztult rózsájáról és annak gyilkosáról: a rózsabogárról készít meglepő lírai installációt (*Rózsabogár*).

Versének irodalmi előzményei is vannak. Blake (*The Sick Rose* című) és Radnóti (*Éjszaka* című) dalai. Weöres Sándor foszília-élményének az ezerkilencszázkilencvenes években újraélt változatával találkozunk, azzal a megverselt létállapottal, aminek attól van léte, hogy már nem él. Ám ez csupán egyetlen költői-filozófiai szabadalom lenne önmagában. Makay Ida az egzisztenciális és morális tartalmát bontja ki e felfedezésnek. A hóhér és áldozat egymásrautaltságát. Amikor Pilinszky egyik legszebb, legsúlyosabb versbeli tételmondata fölzenget: „*A leghitványabb féreg kimúlása ugyanaz, mint a napfölkelte.*”

Pilinszky János sorai vendégszövegként belesimulnak Makay Ida kötetébe, a boldog költő lekoppanó hiányos vagy tagolatlan mondatainak rokokait is fölfedezzük, ám a *Szigetlakó* című könyv elvéthetetlenül saját hangot, Makay Ida szépen épülő verskatedrálisának csöndjét, muzsikáját, színes elevenségét engedi látni egy elsüllyedt és tengermélyről fölmerülő világból. Finom, míves költészet ez, nem hogy felkiáltójelekkel nem szeret élni (v. ö. Adyval), de még pontok helyett is legszívesebben a tűnődő gondolatjelet használná (*Írásjelek*). Kosztolányi azt szerette volna, hogy ha a szépség válthatná meg a világot. Makay Ida megváltás-reménye (létvígasza) is a Nyugat-elődökével s az Új Hold-as kortársakéval testvér. A mulandóság-tudattal élők s napra nap dolgukat tévő alkotók közül Illyés Gyula idézett versének további sorai - az élni segítő szorongásról - érvényesek Rá is:

*Bár halálos fagyban didereg a test,
hogy fölgyúl a lélek, bár ha jajba kezd-:
mily fényesen
segít élni bár a halálfélelem!*

(Pannónia Könyvek, 1999.)

Kilián László

AZ IDŐ HELYE ÉS A HELY IDEJE

Hurkot vetünk az idő lába elé. Kikerüli.

Hálót dobunk rá. Kibújik a hajlékony rácsokon.

Kísérletezünk vászonnal, pokróccal, hogy megfogjuk, de mint a víz, vagy a levegő elszökik. Maradnak a kísérletek.

A másik nekirugaszkodás, hogy egy-egy helyhez pályáznánk ki. Az időt az érzékeltet és mégis elvontnak megmaradót. Szívszorító és komikus küzdelem és mindezek ellenére szép szándék ez.

Fábián László ZZYX-csízó című regénye is egy az áhitott ügyes cselvetésért, csapdaállításért, időtlen idők óta folytatott szellemi háború csatái közül Az idő ellen, az időért, értünk. A *naptarregény* alcímű szövegfolyam minden olvasónak izgalmas, akit a belső élet dimenziói foglalkoztatnak. Fábián navigálásával egy mágikus esztendő pereg le előttünk, ha végigolvassuk az új regényt. Mágikus, mivel a csízók szokásától eltérően a hónapok nevei hol a zodiákus szempontjait, hogy a régi egyházi hónapokat, hol pedig az ősi magyar hóneveket idézik. Mágikus, mert a tizenkét hónaphoz a szerző hozzátesz egy vészterhes - számmisztikák szempontból tragikus-halálos tizenharmadikat is.

*

Piskösddel, a tavasz javát hozó időszakkal indítja a regényt. Pihenős-pihégős természetszemlélődés keveredik az emlékek első eltolulásával. A későtavasz hemzseggően virágos, kizöldell környezetében az amerikai rokonság túldimenzionált alakjai bontakoznak ki a személyes múlt és képelet felemás ködéből. Ohio, Mariska néni, Sándor bácsi és gyerekeik; fiúk, Vili bácsi, a lányok Sandra és Diane. Közülük is Diane, aki rendhagyóan végig jelen van a regény tizenhárom fejezetében. Mikor Diane, mikor a mesélőnek rajzolt eperemberke képe és lehetséges jelentés- és emléktartalmaik visszhangzanak.

A második fejezetben (*Ikrek hava*) megjelenik Sebastien, aki egyszer epizodista, máskor amolyan Doppelgangere a mesélőnek. A meditatív, általános közegbe helyezett kalandornak itt egyikük, ott másikuk a központi alakja.

A kinek eddig kétsége lett volna, ekkor végérvényesen és a regény utolsó soráig megbizonyosodhat róla, a *ZZYX-csízó* a Proust-hagyomány szellemében íródott. Miként a modern regény egy lehetséges változatát megteremtő francia munkái/munkája(?), úgy e regény is az idő-kérdéskör befejezettnek tetsző részével, a múlttal próbál kezelhető viszonyba kerülni. Ebből a múltból merülnek fel a történelem, művelődéstörténet - vagy az abba ágyazottság illúzióját keltő utalások - illetve a mesélő, az inkább belső életükkel, érzelményeikkel megszemélyesített szereplők szubjektív emlékvilága.